
RADOSLAV PUTAR O IVANU RABUZINU / FRAGMENTI O RABUZINOVOJ KOZMOLOGIJI

Vladimir Crnković, Zagreb

Posvećeno sjenama

Ivana Rabuzina (1921-2008) i Radoslava Putara (1921-1994)

u povodu stote godišnjice njihova rođenja

Kada sam pisao tekst o Rabuzinu za svoju prvu knjigu, trilogiju *Gaži / Kovačić / Rabuzin*, što je objavljena 1977,¹ nisam ni pomišljao da bih se bavio genezom umjetnikovih oblika, zanimala me ponajprije i gotovo isključivo njegova umjetnost, njezine značajke i morfologija, njezin smisao i poruke; tada me nije zanimalo kako je ona nastajala, kojim sve postupcima i u kojim okolnostima. Zanimala me dakle sama umjetnost te pokušaj formiranja autorove čvrste i neupitne antologije. S vremenom sam, dakako, mijenjao i širio svoje preokupacije i interese pa sam se počeo interesirati i za genezu tog stvaralaštva. Kako sam već od studentskih dana poznao Radoslava Putara i Miću Bašičevića, i kako mi je već zarana dijelom bio poznat njihov angažman u vezi s interpretacijom i promocijom Rabuzinova djela, pokušao sam dobiti od njih određene informacije koje bi mi pružile odgovore na brojna pitanja koja sam si postavljao.

S Putarom sam se često susretao, ne samo zato što smo bili susjedi, živjeli smo desetak kuća udaljeni jedan od drugoga, susretali smo se na otvorenjima raznoraznih izložaba, ponajviše u Galerijama grada Zagreba, zatim u Galeriji primitivne umjetnosti i jednako tako u Muzeju za umjetnost i obrt u kojem je on radio dva puta; većinom smo se susretali međutim na sastancima Studijske sekcije Udruženja likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Hrvatske čiji smo oboje bili aktivni članovi.

Kada sam pisao taj prvi opširniji esej o Rabuzinu, proučio sam svu poznatu i dostupnu literaturu o tom umjetniku, pa i rane zapise Radoslava Putara; osobito

mi bijaše impresivan njegov prvi veliki tekst o umjetniku iz 1960. godine.² Već sam tada u spomenutu trilogiju uvrstio i reprodukciju slike *Crvena zima* iz 1966, iz Putarove zbirke, i to kao umjetnikovo kapitalno remek-djelo.³ To ulje, za mene osobno, nikada nije izgubilo ništa od svoje aure i vrsnosti u svih proteklih pedesetak i više godina od kada ga poznajem; naprotiv, svaki novi susret s njim otkrivao mi je njegove nove vrhunske slojeve i naboje, njegovu izdvojenost i iznimnost.

U tom tekstu iz 1960. Putar je ispravno ustvrdio kako je Rabuzinovo mjesto u kontekstu naše umjetnosti već “sad vrlo važno”; on piše o blaženoj zadivljenosti što zrači s umjetnikovih slika te kako je autor “jedinstvenom intuicijom svog talenta proniknuo u samu plastičnu bit i otkrio originalne kvalitete pejzaža u svom zavičaju”.⁴ I doista, taj je slikar, kao gotovo nitko drugi, poznavao “nepisane i slabo poznate zakonitosti u konfiguraciji zagorskog reljefa”, otkrivao mjere ritmova koji “određuju izmjenu ploha njiva, čisla krošanja u drvoredima i šumarcima” te je “čudesnom osjetljivošću utvrdio melodiju linija putova i težine kulisa bregova”. Raspravlja potom o “molekularnoj građi” prikazanih oblika i zaključuje kako se to slikarstvo rađa bez ikakve “neposredne tradicije” te kako Rabuzinove “nevine forme” nemaju “nikakvih predaka”.⁵

Mnogi koji su istraživali podrijetlo Rabuzinovitih formi, njegovu stilistiku i poetiku, ostali su bez odgovora na većinu pitanja koja su si postavljali u vezi s tom i takvom problematikom. Mnogi se slažu s time da je to slikarstvo teško usporedivo s bilo kojim poznatim opusom, hrvatskim ili stranim, jer je riječ o posve osobnu stvaralaštvu i jedinstvenu svjetonazoru. Stoga mnogi to djelo, kao i Putar, s pravom povezuju s Rabuzinovim zavičajnim krajolikom tvrdeći kako umjetnikovi oblici samo nastavljaju slijediti strukturu i ritmove zagorskih pejzaža – bregova, šuma, livada, oranica i polja. Slično se tumači i slikarov kolorit koji čudesno slijedi boje toga istoga krajolika – svijetloplavog neba s nizovima bijelih oblaka, zelenila trave, drveća i šuma te raznobojnih golemih crvenih, žutih, bijelih i inih cvjetova. No Rabuzin ne samo da slijedi nego i dalje razvija te kreativno nadograđuje tako započetu čaroliju. Ma koliko bio inspiriran stvarnim bregovima, šumama, poljima i raslinjem, stvarnim nebom i oblacima, on slika posve nov krajolik, samosvojan i dotad nepoznat, njegov osoban – rabuzinovski.

Već te davne 1960. Putar je konstatirao kako se u Rabuzinovu stvaralaštvu 1959. godine dogodio golem i “nagli preokret” koji je rezultirao radikalnim mijenama u stilistici, koloritu i poetici.⁶ Nažalost, on to nikada nije pokušao protumačiti nekom relevantnom kritičkom i dijalektičkom analizom, već se priklonio određenu apovijesnu tumačenju. U potpunosti mogu shvatiti i prihvatiti da ga ništa nije zanimalo što je autor slikao do te 1959. godine jer to bijahu djela, kako je to ispravno svojedobno ustvrdio Vladimir Maleković, koja nisu mnogo obećavala i koja su dio amaterskog stvaralaštva.⁷ Raspravljajući o autorovim nastojanjima

u tom najranijem razdoblju, Putar konstatira kako je slikar “nekoliko godina nespretno i nesretno lutao po rubovima ‘školskih’ realizama”, kako je “mukotrpno održavao kontakt s konvencionalnim sistemom motiva” te kako se “nikako nije snalazio prema materijalima oblikovnih sredstava”.⁸ No na pitanja što se to, kako i zašto tijekom 1959. godine dogodilo pa je slikar iznenada napustio svoju dotadnju morfologiju i poetiku te kada se iz amaterizma uspio vinuti u svijet visoke umjetnosti, Putar nije podastro nikakve konkretne odgovore (iako bijaše neposredan svjedok tih procesa). Istina, dvanaest godina kasnije, u predgovoru prvoj umjetnikovoj monografiji koja je objavljena u Milanu (Edizioni Tega, 1972), on spominje Rabuzinovu suradnju sa zagrebačkom Galerijom primitivne umjetnosti i njezinim voditeljom, Mićom Bašičevićem, što je započela 1958. godine, no ni tada nije posvjedočio ništa detaljnije o tome.⁹

S tim u vezi prizivam i jedan vrlo znakovit i kratak razgovor s Radoslavom Putarom; teško mi je decidirano ustvrditi kada se to točno zbilo, bijaše to u prvoj polovini osamdesetih godina prošlog stoljeća kada smo se jednoga ljetnog dana zajedno vraćali svojim kućama s neke popodnevne sjednice Studijske sekcije. Na Zrinjevcu, ispred Moderne galerije, zapitao sam ga ima li kakvih konkretnih saznanja u vezi s genezom Rabuzinovih djela, a o čemu do tada nikada nije mogao ili želio javno posvjedočiti. Kako je Putar upoznao umjetnika desetak godina prije mene, kako bijaše svjedokom njegovih prvih nastupa, kako je o njegovu stvaralaštvu pisao više puta, zasigurno je znao mnogo toga što meni tada bijaše još nedostupno i nepoznato. Ponavljam, znao sam što je i kako raspravljao o tom autoru i njegovoj umjetnosti, kako se bavio njegovim temama, njegovom morfologijom, koloritom i poetikom – no genezu nije nikada doticao. Odgovorio mi je kratkom rečenicom koja mi i danas još odzvanja svojom misterioznošću: “Znate, Rabuzin vrlo ljubomorno čuva podrijetlo tajne svoje umjetnosti”.

Putar je dakle te prve godine Rabuzinova izlaska u širu javnost, a u vezi s njegovim prvim samostalnim nastupom u Galeriji primitivne umjetnosti,¹⁰ slikaru dao golemu moralnu podršku te je iscrpno i uspješno protumačio niz značajki njegova djela. Sve je to zasigurno vrlo pozitivno i stimulativno djelovalo na umjetnikovu samosvijest i njegovo daljnje bavljenje slikarstvom. Ne zaboravimo, bijaše to podrška uvažena sveučilišnoga nastavnika i likovnoga kritičara, jednoga od stožernih hrvatskih pobornika moderne i avangardne umjetnosti tog doba, povrh toga čovjeka koji je potekao iz istog kraja kao Rabuzin i koji je bio slikarov vršnjak (obojica su rođeni 1921. godine).¹¹ Kako Putar bijaše porijeklom iz Varaždina, u kojem je završio gimnaziju, često je navraćao i u Seketin, na obiteljsko imanje na Varaždin Bregu, nedaleko od umjetnikova Ključa.

Rabuzin mi je svojedobno ispričao što mu je Putar savjetovao kada su se slu-

čajno sreli na Tomislavovu trgu, ispred željezničkoga kolodvora, u vrijeme održavanja te prve zagrebačke izložbe: "Sada Rabuzine, držte se ovoga što i kako sada slikate, nemojte skretati ni lijevo ni desno, samo ravno, ko po žnorici, ni lijevo ni desno". Bijaše to duboko pronicav i dobrodošao savjet kojeg se slikar pridržavao uglavnom cijeloga života.

Kako u ovom tekstu propitkujemo i komentiramo samo neke činjenice iz Rabuzinova rana stvaralaštva, ne bismo li otkrili kako je, uz čiju i kakvu pomoć on tako iznenada došao do razine svoje osobne stilistike, morfologije i poetike, Putar bi kazao "lične klasike", zaustavit ćemo se ukratko još i na umjetnikovoj komornoj izložbi što je održana u studenome 1961. godine u Studiju G, u Salonu Šira u Zagrebu.¹² Zalaganjem Putara i Miće Bašičevića, članova avangardne grupe *Gorgone*, priređena je ta mala autorova samostalna izložba kojom je Rabuzin znakovito i uspješno uključen i u modernu aktualnu umjetnost te se potvrdio kao majstor nove figuracije u vrijeme dominacije apstraktnih tendencija. Ta mu je izložba pomogla da je potkraj 1963, pošto se samostalno predstavio u Galerie Mona Lisa u Parizu, započeo njegov uspješan i strelovit prodor na širi evropski – i svjetski – prostor.¹³ A upravo je te godine postao i profesionalnim slikarom.

Kako bi se bolje shvatio kontekst Rabuzinova nastupa i uspjeha u Parizu, treba prizvati i podsjetiti na nekoliko činjenica iz razdoblja prije njegova predstavljanja u francuskoj metropoli. Tri mjeseca prije nego što je priredio spomenutu izložbu u Studiju G, Rabuzin je izlagao u tom prostoru članova grupe *Gorgone* i na njihovoj prvoj maloj kolektivnoj smotri s još nekoliko gostiju.¹⁴ Na toj je izložbi, na Bašičevićev prijedlog i uz Putarovu potporu, sudjelovao kao gost i Matija Skurjeni. Sljedeće godine, u listopadu 1962, Bašičević je priredio veliku i važnu Skurjenijevu samostalnu izložbu u Galeriji primitivne umjetnosti, koja je od sredine studenoga do kraja prosinca održana potom i u Galeriji Mona Lisa u Parizu.¹⁵ U realizaciji te izložbe zaprešićkog slikara u francuskom glavnom gradu bili su posredno angažirani Ivan Picelj, slikar i dizajner, koji je blisko i intenzivno surađivao s Galerijama grada Zagreba, s Putarom i Bašičevićem, a imao je dobre kontakte i u Parizu jer je godinama izlagao u Galerie Denise René; drugi je vrlo aktivan i ključan sudionik i promotor te izložbe bio Radovan Ivšić, književnik, pjesnik, dramatičar i prevoditelj koji je tada već godinama živio i radio u gradu na Seini.¹⁶ Izložba je održana u galeriji Avde H. Romića, koji je rođen u Glamoču, školovan u Sarajevu, te koji se od kraja pedesetih godina uspješno etablirao među galeristima francuske metropole. Velik uspjeh Skurjenijeve izložbe, čemu je mnogo pridonio upravo Ivšić koji je na izložbu doveo André Bretona i njegove bliske suradnike i sljednike, nekolicinu znanih nadrealista, ponukao je Romića da započne izlagati i naivu. Tako je on već tijekom ožujka i na početku travnja 1963. priredio izložbu s djelima Francine

Dolenca te Ivana Generalića, Rabuzina i Skurjenija.¹⁷ Rabuzinov samostalan nastup priredio je od sredine studenoga do kraja prosinca te godine. I ta je izložba bila iznimno uspješna, rezultirala je brojnim kritičkim prikazima – objavljeno je dvadesetak duljih ili kraćih kritika i bilježaka u francuskom tisku. Od tada započinje i Rabuzinova gotovo ekskluzivna višegodišnja suradnja s tim galeristom, što je rezultiralo s još nekoliko samostalnih nastupa u Parizu i Antibesu te na više skupnih izložaba u Francuskoj i u frankofonskim zemljama (Tanger, Rabat itd.).

Iako u tim projektima Putar nije bio više izravno angažiran, njegova potpora bila je umjetniku uvijek iznimno važna i dobrodošla. On je bio i ostao do kraja života “dobar duh” Rabuzinove umjetnosti, duboko zainteresiran za daljnji progres i uspjeh tog stvaralaštva; bio je ne samo relevantan i cijenjen stručnjak, likovni kritičar i muzealac nego i autorov istinski prijatelj, čovjek koji je najdublje vjerovao u njegovu umjetnost.

Od ostalih, kasnijih Putarovih tekstova o Rabuzinu, izdvajamo tek nekoliko ključnih fragmenata nekih najvažnijih zapisa. Ponajprije to je njegov predgovor katalogu nove samostalne izložbe u zagrebačkoj Galeriji primitivne umjetnosti, što je održana na početku 1967. godine, koji je koncipiran kao razgovor s umjetnikom.¹⁸ Riječ je o jednom od najpoetičnijih i najsadržajnijih Putarovih tekstova uopće, a njegova je osobitost u tome što autor koristi niz Rabuzinovih ključnih citata iz mnogobrojnih intervjuua i slaže ih u novu cjelinu čime tumači umjetnikove slike, njegov pristup slikarstvu, njegovu tematiku i morfologiju, raspravlja o smislu i ulozi te umjetnosti itd. Ukratko: iznimno nadahnuta te u biti vrlo smisljena i istinska pjesnička proza. Općenito se može konstatirati kako se u svim njegovim tekstovima ističu dijelovi u kojima povlači paralele i tumači Rabuzinove slike posredstvom brojnih umjetnikovih citata. Stoga nije čudno da je Raffaele Carrieri, uvaženi talijanski književnik i pjesnik, uz Putara koautor prve Rabuzinove monografije (1972), bio je u pravu kada je konstatirao kako je slikar sâm zapravo najbolji tumač svog djela.¹⁹

Godine 1971, u predgovoru katalogu umjetnikove samostalne izložbe u Gradskome muzeju u Varaždinu, Putar ustvrđuje kako je Rabuzin jedan od “najvećih slikara suvremenoga zapadnog svijeta” te da su njegove slike “opširna izvješća o vidicima na putu do ‘svijeta u kojem živi sreća’”.²⁰ A godinu kasnije, kada Dino Tega objavljuje u Milanu netom spomenutu monografiju, Putar je autor uvodnoga esejističkog priloga koji je objavljen paralelno na talijanskom, hrvatskom, engleskom, francuskom i njemačkom jeziku.²¹ U knjizi su reproducirane sve (dostupne) autorove slike na platnu nastale od 1959. do 1970. godine (430 crno-bijelih reprodukcija te 76 u boji). Upravo je taj dokumentarni dio iznimno važan jer pruža širok i detaljan uvid u majstorovo stvaralaštvo. U savrnjivanju i analizi

toga slikovnog materijala otkriva se kako je Rabuzin najčešće doista slikar pejzaža i, izdvojeno, golemih cvjetova te kako upravo u tim primjerima postiže najvrsnije i najčudesnije rezultate. Stoga začuđuje kada neki interpreti u njegovu antologiju uvrštavaju i slike s ljudskim ili životinjskim likovima jer je u svim tim i takvim primjerima, osim u vrlo rijetkim izuzecima, riječ o nespornostima i promašajima. Putar je dakle s pravom uvijek preferirao "čiste" pejzaže.

U toj monografiji on detaljno opisuje Rabuzinov fizički izgled, objašnjava kako slikar funkcionira, gdje se, kada i koliko školovao, što je sve radio u životu; konstatira kako je riječ o iznimno "znatiželjnu duhu", svjedoči o njegovu siromašnu ali "velikom djetinjstvu", piše kako je odrastao u kraju i vremenu gdje su još dominirale značajke "srednjega vijeka"; spominje bliskost s majkom te, dakako, iznova ukazuje na slikarovu "duboku povezanost s krajem iz kojeg je potekao" itd.²² Potom zaključuje kako je Rabuzinov opus jedinstven primjer likovne metode "koja se koristi posve evidentnim, osebnim i višeslojnim, stabilnim sistemom znakova". Na kraju je ustvrdio: "U slikarovu atelijeru nastaju deseci pa i stotine pejzaža koji su u pravilu 'prazni'; u njima gotovo nikad nema ljudskih likova, usprkos tomu u njima ne možemo registrirati nijemu pustoš. Naprotiv, tišina što vlada u duhovnim prostorima slika omogućuje nam da nesmetano primimo, konzumiramo poruku koja kroz te 'prazne' i tihe prostore prolazi". I zatim znakovito poentira: "Sa svojim strukturalnim ustrojem Rabuzinovo djelo ugrađeno je u suvremeno likovno stvaralaštvo. On je u najpraktičnijem smislu te riječi: moderan slikar. Istraživački napor koji se može razabrati u svakom njegovom djelu" kao i "mješavina nevine igre i pustolovina mnogo puta ponovljena eksperimenta – sve su to niti koje ga fatalno povezuju s tokovima suvremene misli."²³

Preskačem nekoliko priloga koje je Putar napisao potkraj sedamdesetih i u prvoj polovini osamdesetih godina te podsjećam jedino još kako je on u tom zadnjem spomenutom desetljeću dobio ponudu da napiše tekst za novu Rabuzinovu monografiju nekoga američkog izdavača; znam da je smislio sjajan naslov – *Rabuzinova kozmologija* – no tekst nikada nije dovršio. Zašto? To ne znam pouzdano.

S Rabuzinom sam ga posjećivao nekoliko puta i u Seketinu, u kojem je često i dugo boravio pošto je otišao u mirovinu; posljednji put, ako se na varam, to bijaše u jesen 1992. kada je objavljen umjetnikov veliki *Zbornik* koji smo mu osobno došli uručiti.²⁴ U toj su knjizi sabrani svi Putarovi tekstovi o ključkom mągu napisani do 1985. godine. Svi su objavljeni integralno, odnosno fragmentarno ako je riječ o zapisima u kojima je raspravljao i o drugim umjetnicima. Valja napomenuti kako je autor osobno pregledao i odobrio, autorizirao sve priloge za to ponovno objavljivanje.

Ivan Rabuzin: Crvena zima, 1966, 730 x 920 mm, ulje/platno, privatna zbirka (iz knjige *Hommage à Rabuzin*, 2021, str. 45)

Rabuzinovu već spomenutu sliku *Crvena zima* (1966), jedno od njegovih ključnih djela, koju je Putar dobio od umjetnika na dar, uvrstio sam u autorovu samostalnu izložbu priređenu u Hrvatskome muzeju naivne umjetnosti tijekom ožujka i travnja 2001, koju smo organizirali u povodu slikarova 80. rođendana;²⁵ ta je slika bila izložena i na umjetnikovoj komornoj *post mortem* prezentaciji, koju sam koncipirao za projekt *Insita* u Slovačkoj narodnoj galeriji u Bratislavi 2010, gdje bijaše izložena u okruženju još 11 vrhunskih autorovih ulja.²⁶ Reproducirana je i u mojoj maloj Rabuzinovoj monografiji u izdanju zagrebačkoga Muzeja naive 2005, u kojoj sam predstavio svoju, reći ću neskromno, zasigurno najrelevantniju osobnu antologiju tog slikara.²⁷ Riječ je o djelu izrazito arealna dojma i fascinantna kolorističkog naboja – u kojem dominiraju intenzivni crveni tonovi podjednako u zoni neba i oblaka te ponešto zagasitiji u nizu krošanja drveća na brojnim oblim brežuljcima. Uz te crvene i crvenkaste tonove, kao kontrapunkt otkrivamo brojne nijanse zagasitih sivkastozelenkastih tonaliteta. Već i u toj minimalističkoj kolorističkoj orkestraciji otkriva se iznimnost i majstorstvo tog platna. Valja upozoriti i na vrlo osebujno kompozicijsko rješenje te slike, gdje je sve građeno od konkretnih i prepoznatljivih elemenata, ali posloženih u evidentne ne-realne, dakle areal-

ne odnose. Ako postoje savršena djela u tog umjetnika, a ona zasigurno postoje, i to mnogobrojna, to se odnosi i na to platno. Kada se Radoslav Putar kratko obratio prisutnima na Okruglom stolu organiziranu u povodu Rabuzinove retrospektive u Muzejsko-galerijskom centru Gradec u Zagrebu, početkom svibnja 1990, otkrio je i posvjedočio kako ga je *Crvena zima* zadivila čim ju je vidio te kako njezina magija nije nestala svih godina od kada je svakodnevno promatra na zidu svoga dnevnog boravka; čak više, kako je potom poentirao, ona ga stalno i uvijek nanovo duboko zadivljuje.²⁸ Kada sam spomenuo tu sliku na početku ovoga svog zapisa, u biti sam samo replicirao što je Putar tako pregnantno i sažeto uspio izraziti prije više od tri desetljeća. A to svjedoči, među inim, da je nepogrešivo prepoznavao Rabuzinove istinske vrijednosti.

Bilješke

¹ Vidjeti: Vladimir Crnković, *Gaži / Kovačić / Rabuzin, trilogija*, Litografia Ricci, Trieste 1977.

² Vidjeti: Radoslav Putar, *Slikarstvo Ivana Rabuzina*, Kulturni radnik, g. 13, br. 7-8, Zagreb, srpanj/kolovoz 1960, str. 13-18. Ponovno objavljeno u: *Rabuzin / Zbornik studija, eseja, kritika, prikaza i intervju* / *Rabuzin o svojem životu i djelu*, Matica hrvatska, Zagreb 1992, str. 18-20.

³ Vidjeti Crnković, cit. dj., 1977, str. 391.

⁴ Vidjeti Putar, cit. dj., 1960, str. 16 i 18.

⁵ *Ibid.*, str. 16 i 17.

⁶ *Ibid.*, str. 14.

⁷ Vidjeti: Vladimir Maleković, *Rabuzin*, monografija, Izdavačko-knjižarsko poduzeće Mladost, Zagreb 1976, str. 9.

⁸ Vidjeti Putar, cit. dj., 1960, str. 18.

⁹ Vidjeti: Raffaele Carrieri, Radoslav Putar: *Rabuzin*, monografija, Edizioni Tega, Milano 1972; Putar, str. 15.

¹⁰ Vidjeti katalog *Ivan Rabuzin*, Galerija primitivne umjetnosti, Zagreb 21.5 – 30.6.1960.

¹¹ Rabuzin je rođen 27. ožujka 1921. u Ključu pokraj Novog Marofa; umro je u Varaždinu 18. prosinca 2008. Putar je rođen 31. kolovoza 1921. u Varaždinu; umro je 18. srpnja 1994.

¹² Vidjeti mali katalog *Rabuzin*, Studio G, Salon Šira, Zagreb 6 – 18.11.1961.

¹³ Vidjeti katalog *Ivan Rabuzin*, Galerie Mona Lisa, Pariz 15.11 – 31.12.1963.

¹⁴ Vidjeti dokumentaciju u monografskom katalogu *Gorgona* autorice Nene Dimitrijević, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb 10.3 – 3.4.1977, bez paginacije.

¹⁵ Skurjenijeva samostalna izložba u Galeriji primitivne umjetnosti u Zagrebu otvorena je 9. listopada 1962, a u Parizu, u Galerie Mona Lisa, održana je od 15. studenog do 31. prosinca 1962.

¹⁶ Podrobnije o Ivšićevu angažmanu u vezi s tom izložbom vidjeti u monografskom katalogu *Skurjeni / Slike, crteži i grafike Matije Skurjenoga iz kolekcije Radovana Ivšića*, Pariz, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb 2007.

¹⁷ Vidjeti katalog *Dolenec, Generalić, Rabuzin, Skurjeni*, Galerie Mona Lisa, Pariz 7.3 – 30.4.1963.

¹⁸ Vidjeti katalog *Ivan Rabuzin*, Galerija primitivne umjetnosti, Zagreb 10.2 – 2.4.1967. Predgovor: Razgovor R. Putara s Ivanom Rabuzinom.

¹⁹ Vidjeti Raffaele Carrieri, cit. dj., 1972, str. 54.

²⁰ Vidjeti katalog *Rabuzin*. Gradski muzej, Galerija slika, Varaždin 11 – 20.6.1971. Predgovor: R. Putar.

²¹ Vidjeti: Radoslav Putar, *Rabuzin*, monografija, cit. dj., 1972.

²² *Ibid.*, str. 14.

²³ *Ibid.*, str. 16, 17, 18.

²⁴ Vidjeti: Vladimir Crnković i drugi, *Rabuzin / Zbornik studija, eseja, kritika, prikaza i intervjua / Rabuzin o svojem životu i djelu // Recueil d'études, essais, compte-rendus critiques, notices et interviews / Raccolta di studi, saggi, critiche, note e interviste / Sammlungen von Studien, Essays, Kritiken, Notizen und Interviews / A collection of studies, essays, reviews, notes and interviews*. Matica hrvatska, Zagreb 1992.

²⁵ Vidjeti katalog izložbe *Hommage à Rabuzin*, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb 28.3 – 8.4.2001.

²⁶ Vidjeti katalog izložbe *Insita 2010*, Slovenská národná galéria, Bratislava 3.7 – 26.9.2010.

²⁷ Vidjeti monografiju: Vladimir Crnković, *Rabuzin*, Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb 2005, str. 21. (Novo i dopunjeno izdanje 2012; treće izdanje 2016.)

²⁸ Vidjeti stenografski zapisnik Okruglog stola o djelu Ivana Rabuzina što je održan 10. svibnja 1990. u Muzejsko-galerijskom centru u Zagrebu, str. 50-51.

Autorova napomena

Ovo je prvi dio veće studije koju sam koncipirao i napisao za simpozij koji se trebao održati u organizaciji Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti u ožujku 2021. u povodu stote godišnjice rođenja Ivana Rabuzina. Kako je odlučeno da se simpozij, zbog pandemije koronavirusom, održi "on line", odbio sam sudjelovati na njemu. Odbio sam sudjelovati i zato što je taj moj prilog znatno opširniji, veći, nego što je definirano propozicijama simpozija, a tekst nisam želio kratiti.